نیشانەی سیمیۆلۆژی لە گوتاری شیعریی (جەلالی میرزا کەریم)دا

غازی حەسەن
(ئەمریکا)

(٢- ٢)

کات و شوێن لەنێو دەقدا مەرجێکی بنەڕەتی نیشانەداری هەبوونی دەقە، بەرهەمهێنانی دەق بریتییە لە ناساندنی ژیان و دەوروبەر و پێناسەکردنی ناسنامە، گوتاری شیعری (جەلالی میرزا کەریم)یش بریتییە لە گەڕان بەدوای ناساندنی ناسنامە و بەدیهێنانی ناسنامە:

(ئەبێ ژیلەی بیر وا بورووژێنین گیانی ڕزیوی پێ ببزوێنین. چەکی خەباتی لێ بکەینە شان. بە خوێن بیسڕین مۆری ناوچەوان ئەوساکە ناوی گەلێکی زیندوو ئەبێتە مایە و شانازی مێژوو). لەوێنەیەکی دیکەی زێدە جواندا دەڵێت: **(من لە مەرگا ناوی ژیان لە خۆم ئەنێم من لە دەنگا شیعر بۆ چرپەی چاو ئەڵێم)**. ئەمە ناسنامەیەکی فیکرییە، ناسنامەکەی (ژیانە). یان دەڵێت: **(خۆزگە بۆتە بەهەشتێکی ناو کۆماری ئەفلاتوونی ئەم سەردەمە..... کەچی تازە کەوشەکانی مۆزەخانەی بیری مارکس لەلای ئێمە ئەکەونە ڕێ)**. ئەمانە جۆرێکی دیکەی ناسنامەی فیکری و بیرکردنەوە و گوتاری شیعریی ئەم شاعیرەیە، کە بەیەک خەت و بیر و تێڕوانین دەقی بەرهەم هێناوە. ئەو شیعری لە سەردەم و مێژوویەکی دیاریکراودا نووسیوە، بەڵام ناسنامەکانی نێو گوتارە شیعرییەکانی لە هەموو سەردەمێکدا دەتوانن هەر ناسنامە بن و بگونجێن و لێک بدرێنەوە، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە دەشێ لە هەموو سەردەمێکدا قسە لەسەر هەندێک لەو بابەتانە بکرێت.

لە شیعری (چرپەی ژانێکی نوقمبوو) کە ساڵی ١٩٩١ نووسیویەتی دەڵێت: (شوناسنامەی ئاسمان و زەویم بدڕێنم، دوا هاوارم کوردستان بێ و ببمە هاونشینی دەریا و دوا هەناسەی ئەم شیعرانەم لەگەڵ خۆما بخنکێنم و نوقم ببم). ئەو هەمیشە وەک کەسێک کە بڕوای بە خەبات و خۆڕاگری و قوربانییە، (ناسنامە) وەک نیشانەیەک بۆ (بێ نیشتیمانی) و (ئاوارەیی) و (لەدەستدانی هیواکان) وەسف دەکات، دەگاتە

ئەوەی بەجۆرێک یاخی بێت (ناسنامەی ئاسمان و زەوی بدڕێنێ). ئەم دوو ناسنامەیە نیشانە و هێمایە بۆ (ئیمان و فیکر)، بۆ (ئایین و سیاسەت)، بۆ (دینداری و ژیانی کۆمەڵایەتی کۆمەڵگە)، بۆ (خوا و مرۆڤ). شیعر وەک دەق دەتوانێت هەموو شتێک بێت، زمانی شیعر بریتییە لەلادان و گونجاندنی هەموو نەگونجاوێک. گوتاری دەقی شیعر بریتییە لە نیشاندان و نمایشی پەیامێک کە کەسانی ئاسایی ناتوانن بەم شێوەیە گوزارشتی لێ بکەن، یان هەستی پێ ناکەن. ئەو باسی ڕووداوە ڕاستەوخۆکانی دوای ڕاپەڕین و (هاتوچۆی بەغدا) دەکات. ترس و گومانی هەیە لەوەی دیسان بەغدا تووشی کارەسات و بێ ئومێدییان بکات.

وەک (موحەمەد مفتاح) ئاماژەی پێ کردووە زمان پڕە لە گوزارشت لە بارەی خود، شیعریش کۆگایەکی خودییە، واتە بەپێی ئەم بۆچوونە دەتوانین بڵێین شیعر پرۆسەیەکی خودییە، لە پێناو ئامانجێکی گشتیدا. دەکرێت شاعیر خۆی بێت و لەبارەی خۆی بدوێت، لەکاتێکدا هەر شاعیر دەتوانێت تۆ، ئەو، یان گشت بێت و لە بارەی ئەوان بدوێت. دەتوانێت هەستێک و دیاردەیەک و شتێکیش بێت. ئاساییە لە دەقێکی شیعریدا شاخێک، شۆڕشێک، ڕووداوێک، مردوویەک، دارێک و بەردێکیش قسە بکەن و زمانی ئاخاوتنیان لەزار و زمانی هەموو مرۆڤێک کاراتر بێت و چیرۆکی خۆیان بگێڕنەوە و هەست و نەستی خۆیان دەربڕن، خودییەتی نێو گوتاری شیعر دەگاتە ئاستێک هەموو شتێکی ناسروشتی دەکرێت سروشتی بێت، هەموو نەگونجاوێک دەکرێت گونجاو و شیاو بێت، ئەمە ئەرکی ڕوحی دەقە، بۆیەشە دەڵێین شیعر دەقێکی پیرۆزە، چونکە دەقە

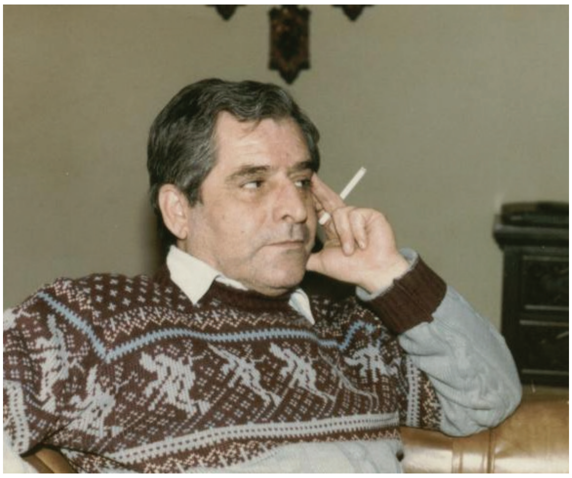

جەلالی میرزا کەریم

پیرۆزەکانیش ڕوحی شیعربوونیان تێدایە.

ناوونیشان

ناوونیشان لەڕوانگەی شیکردنەوەی تیۆری سیمیۆلۆژییەوە بریتییە لە نیشانەیەک لە نیشانەکانی نێو دەق. دەکرێت ناوونیشان لە ڕوانگەی وەسفکردنی دەقی شیعری و شیکردنەوە و لێکدانەوەکان بێت، دەکرێت هەر خۆشی شوێنگرەوەی وەسف و شیکردنەوە و لێکدانەوەکە بێت. (عبدالسلام المساوي، ١٩٩٤). ناوونیشان دوو ئەرک و کاریشی وەک (بارودۆخ و زانیاری) لە ئەستۆیە. (عبدالله الغذامي، ١٩٩٢).

ئەو ڕاشکاوانە لەم دەقەدا دەڵێت (**دەمێکە هەین و بەڵام هەر نەبووین. دەمێکە زیندووین، بەڵام هەر مردووین. دەمێکە بێخواین، بێ بیر و بڕواین. ڕێبواری ڕێگای بێ ناوونیشانین. بێ گۆڕستانین. بێ کوردستانین**).

ئەمە ئەو نیشانە نادیارەیە کە وەک واتا لەنێو دەقەکەدا، یان وەک ستراتیژی فیکری و بیرکردنەوەی خودی شاعیر پێناسە دەکرێت. دەتوانم بڵێم (پێشمەرگە، شۆڕش،

خۆشەویستی، شار، ئاوارەیی و پەناهەندەیی، بیر و کرداری نوێ، ڕێگای نوێ و زەردەشت و کوردستان و شاخ و سەنگەر... تاد) بەشێکی دیکەی ئەو ناوونیشانە سیمیۆلۆژیانەن، کە دەقنووس دەیەوێت لەنێو بابەت و وێناکردنی شیعری و گوزارشت و گوتاری جیاوازدا قسەیان لەبارەوە بکات.

ناوونیشانەکان لای جەلالی میرزا کەریم ئاساییبن، خەڵک تێیان دەگات، واتای فەرهەنگی و سروشتیان هەیە، لە هەمان کاتدا دەکرێت بڵێین واتای هێزی و نیشانەی سیمیۆلۆژی و گوزارشت لە شتەکانی پشت شتە دیارەکانیش دەگەیەنێت. زۆربەی ناوونیشانەکانی ئەو شیعرانە لای خوێنەر وشەی ناسراون، بەڵام کە قووڵتر بیریان لێ دەکەینەوە و گاڤێک دەقی شیعرەکە دەخوێنینەوە ئاساییە، واتا و مەبەست و پەیامی دەقی ناوونیشان بەرەو شوێنێکی دیکەمان ببەن، کە لەسەرەتادا بیرمان لێ نەکردبێتەوە، ئەمەش لەچوارچێوەی گەمەی زمان و دروستکردنی وێنەی شیعری و مژوولکردنی خوێنەر بەبیرکردنەوە و پشکنینی واتا فیکرییەکانەوە هاتەوە.

لە هەمان کاتدا هەندێک ناوونیشان بۆشاییەکی واتایی و وێنە و بیرکردنەوەی تێدایە، کە خوێنەر دەبێت بیریان لێ بکاتەوە، لەوانە (نەورۆز دێنم) منی خوێنەر دەپرسم (چۆن و کەی و بۆچی دەیهێنێت و ئەو نەورۆزە چ جۆرە نەورۆزێکە.. تاد)، یان کە دەڵێت (دوو چاوی)، خوێنەر بیر لەوە دەکاتەوە ئەمە (لەبارەی کچێکەوە بئاخڤێت، یان وەسفی دوو چاو دەکات، ڕاستییەکەی پرسیارێکی پڕ لە بۆشاییە، دەبێت خوێنەر بیر بکاتەوە دوای ئەوەی کردەی بیرکردنەوە تەواو دەکات، ئەوجا پێشبینی ئەوە دەکات ئەم دوو چاوە چییە و مەبەست لێی چییە، یان (لە هاتنتا) پرسیارێکە خوێنەر بیری لێ دەکاتەوە (ئەوەی قسەی ئاراستە کراوە دەبێت نێر بێت، یان مێ؟ کەسێکە، یان گیانەوەرێک، ڕووداوێک، یان شتێک؟ لەکاتێکدا دەکرێت ئەمە هەموویان بێت و هیچیشیان نەبێت) مەبەستم ئەوەیە شاعیر پەنای وەبەر تەکنیکێکی نوێ، پڕ پرسیار و دروستکردنی بۆشایی، بە مەبەستی سەرنجڕاکێشان و وروژاندن و کارتێکردن و شیکردنەوە خوڵقاندووە.

بەهەمان شێوە لە ناوونیشانەکانی (نەمری خۆر، هاوارێک، نەء دڵدار نین، لە کوێم، گریە شیعر.... تاد)، هەمان شتی تێدا کراوە و پرسیارەکان، یان سەرنجڕاکێشان و زانیارییەکان و هۆشداری و پەیامەکانیان تەواوکراو نین، پێویستیان بە (تێگەیشتن و لێکدانەوەی) خوێنەر لەپێناو تەواوکردنی مەبەست و وێنە و لێکدانەوە دەبێت.

خەون و خەو

لە شیعری (هەڵوێست)دا لە پەرەگرافێکدا دەڵێت: (**بۆیان هەیە ئۆکسجینی ناو ژوورەکەم لێ زەوت بکەن. قەوانەکانی ئەلبوومی خەونی ڕێگام، لەتوپەت کەن، هەڵپرووکێنن پەڕەی گوڵی یادگاری نامەکانم..... بەڵام هەرگیز نەء ناتوانن تەوژمی وشە هەڵڕشتن بۆ کوردستانم ڕابگرن**). ئەو خەونەکانی بریتین لە (قەوانی ئەلبووم). بێگومان وێنە پێش باسکردن گیراوە و خراوەتە نێو ئەلبووم، واتە پێش کاتی ئاخاوتن و قسەکردن و گوتارە شیعرییەکەیە، قەوانیش وایە نیشانەیە بۆ (شتێکی گوتراو، یان تەقێنراو پێش ئەو کاتەی قسەی تێدا

بکرێت). وێنەیەکی جوانی شۆڕشگێڕی و کاتی خەبات و سەنگەرە، بەشێوەیەکی هونەرییانەی پشت بەستوو بە وێنەیەکی شیعری پڕ لە وزە بەستراوەتەوە بە (وێنەیەکی فیکری)، کە بریتییە لە خەونی (خەبات و تێکۆشان و سەنگەر)، ئەویش (بەردەوام بوونە لە نووسین لەپێناو کوردستان)دا.

دیقەت لە (خەون) وەک نیشانە و هێمایەکی دەروونی و فیکری، وەک وێنەیەکی شیعری بدەن، دەزانین چتۆ وێنەیەکی نیشانەداری سیمیۆلۆژی لەبواری فیکر و وێناکردنەوەی هونەریی دروست کردووە. ئەو (هەرگیز) وەک نیشانەیەکی بەهێزی (متمانە بەخۆبوون و دڵنیایی لە بەردەوامی و نەوەستان بەکارهێناوە) و (نەء)ی وەک نیشانە و هێمایەکی (پێدانی هەواڵێکی پشت ڕاست کراوەی دروست بەکارهێناوە) و (تەوژم) بەواتای بەکارهێنانی گوتارێکی شیعری (گەرموگوڕ و کاریگەر و بەهێز دێت) ئەو ناڵێت من خاوەنی خەونە گوتارێکی شیعری بەهێز و کاریگەرم، چونکە ئەمە دەبێتە جۆرێک لە ستایشی خودی، بەڵام لە ڕێگەی بەکارهێنانی واتای هێمادار و نیشانەیەکی پڕ لە واتای دەروونی و هزرەوە دەڵێت (تەوژمی وشە هەڵڕشتن). لە کردەوەدا (خەون)ـە خەیاڵییەکەی ئەو بریتییە لە وتاری واقیعی و ڕاستەقینە (کوردستان). ئەو خەونێکی خەیاڵی بۆ نیشانەیەکی هەقیقی (کوردستان) وەک (خاک و ئامانج و پەیام) بەکارهێناوە. لەلایەک کوردستان نیشانەیەکی دیار و ئاشکرا و بەرجەستەیە، لەلایەکی دیکەوە نیشانەیەکی هزرییە، کوردستان بەواتای (نیشتیمانێکی داگیرکراوی زۆرلێکراوی چەوساوە دێت) و پێویستی بە وشەی بە تەوژم و گوتاری شیعری بەهێز و گەرموگوڕی گیڤارانەیە.

من لە لێکدانەوەی ئەم دەقە شیعرییانە هیچ کاتێک ئاشنای کەسیم لەگەڵ شاعیر نەبووە، بەڵام هەستونەستە فیکرییەکانی نێو دەق و وێنە شیعرییەکان ئەوەمان پێ دەڵێن، کە ئەو (خەونێکی) هەقیقی و (خەو)ێکی خەیاڵی هەبووە. لەو ڕۆژەوەی لە ١٩٥٨ـەوە شیعری بڵاوکردووەتەوە، لەنێو خەوێکی پچڕپچڕدا گوتاری خەونی (پێشمەرگە و خەبات و شۆڕشی) درێژە پێ داوە.

لە شیعری (نەورۆزی خۆزگە)دا دەڵێت: (هەواڵی خەونی شارەکان هێشتا بەندی شەوێکی ئەنگوستەچاوە). بێگومان (خەون) نیشانەیە بۆ ڕوودانی دۆخ (نووستن و خەوتن)، ئەمەش بەکردەوە و بە گشتی لە شەودا دەبێت. خەون هێمایە بۆ خەوتن و شەو، بۆیە ئاماژە بە شەوێکی ئەنگوستەچاو دەکات. هەواڵ نیشانەیە بۆ ئەو زانیارییەی کە دۆخەکە و شارەکە هێشتا (بەندی شەوێکی ئەنگوستەچاو)ن، یان باشترە بڵێین (تاریک و نارۆشنە)، واتە لەڕووی واتای هزرییەوە هەریەک لەم شتانە واتایەکی دیکە و نیشانەیەکی جیاواز لەو نیشانانەمان پێ دەبەخشن، کە بە شێوەیەکی فەرهەنگی و سروشتی لەنێو دەقەکەدا بیناکراوە. ئەم جۆرە نموونانە لەنێو دەقەکەدا زۆرن و دەکرێت لە زۆر شوێندا بدۆزرێنەوە و شیکار بکرێن. هەر لەم شیعرەدا دەڵێت: (لە وشیاری و خەوندایە لەسەر نووکی خامە و لوولەی تفەنگدایە...). (وشیاری هێمایە بۆ خامە و خەون هێمایە بۆ تفەنگ). شاعیر لە زۆربەی شیعرەکاندا وەک ئاماژەمان پێ کردووە بۆ (تفەنگ، پێشمەرگە، بیری نوێ و ڕێگای نوێ.. تاد) دەگەڕێتەوە، ئەمە هاوکێشە دیارەکانی بیرکردنەوە و تێڕامان و تێفکرینی شاعیرە بۆ ژیان و خەبات و

بیرکردنەوە لە ڕزگاری و بەدیهێنانی ژیانێکی باشتر.

لە شیعری (ڕۆژگارە سەرگەردانەکان)دا دەڵێت:

هەموو ڕۆژێ
چاوم لەبەر کوشتوبڕی
سلفادۆر و لوبنانێکی
گڕ هەڵسانی
هەواڵی تەلەفزیۆنا،
ئەبێتە کانیی فرمێسک و
بەسەر ڕووی چرچولۆچبووما
ئەڕژێتە ناو بوارێکی
ونی دوای خەونەکانەوە و
ئەتوێتەوە

لێرەدا دەبینین هەواڵ چ زانیارییەکمان پێ دەگەیەنێت و خەونیش چمان پێ دەڵێت، کە لای شاعیر شتەکان دەبنە (کانی فرمێسک و ئەتوێتەوە). شاعیر پێمان دەڵێت (بوارێکی دوای خەونەکان)، واتە پتر لەیەک خەون هەیە و خەونەکانیشی ناسراون. خەونەکانی بەوە دەبەستێتەوە کە (وشەم چۆکی پاڕانەوە و سڕبوون نییە. دڵیشی لانەی حەوانە و کڕبوون نییە). لێرەدا شاعیر وەک چۆن لە ئەمەریکا خەون دەبینێت، خەونەکانیشی هەمیشە لەبەردەم هەواڵی تەلەفزیۆنەکان و لەنێو سلڤادۆر و لبنان بەرەو کوردستان و (تفەنگ)ی دەگێڕنەوە. بەواتایەکی دیکە خەونەکانی دەقنووس خەون بینینێکی خەباتکارانەیە، بیرکردنەوەیە لە تفەنگ.

تا لەشیعرێکی دیکەدا دەڵێت:

خۆشەویستی
شۆڕەسواری خۆی لە هەموو هەورازێک و
نشێوێکی شارەکانی شەودا هەیە
خۆشەویستی
ڕووباری خۆی لە کیشوەری
تینووی چڵە بزەکانی خەوا هەیە،
گیانە شەوە!
خەرمانەی مانگ وشەکانی ئێوارەمان
بۆ ملوانکەی گەردنی خۆر،
بە تاڵەدەزووی فرمێسکی
دووریمان ئەهۆنێتەوە.
گیانە خەوە!
هەناسەی بانگ،
نامەکانی دڵداریمان
بۆ تێشووی سەفەری دووری
ئەمجارە ئەپێچێتەوە

ئەم شیعرەی لەساڵی ١٩٧٧ نووسیوە و لە ساڵی ١٩٧٦یش لەبارەی (مارتن لۆسەر)ەوە دەنووسێت:

زۆر حەز ئەکەم
گیانی لۆسەر لێرە بووایە
وەک من، وەک تۆ
وەک ئێوەی هەموو دنیا، بماندیایە
دەستمان لە ملی کردایە
شۆڕشێکی تازەمان دەست پێ بکردایە.

کاتێک (خەون) وەک هێمایەکی دیکەی (بیرکردنەوە، لێکدانەوە و شیکردنەوە لای خودی شاعیر) لێک دەدەینەوە، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە (خەون) نیشانەیەکی هزرییە، هێما و ئاماژەیە بۆ ژمارەیەک (مەبەست و پەیام و خواستی) ناڕاستەوخۆی نێو گوتار. جەلالی میرزا کەریم لە ئاماژە بە (مێژوو)دا مەسەلەکان بە (خەون)ێکی بنەڕەتی و ڕاستەقینە دەبەستێتەوە، کە بریتییە لە پرسیاری بنەڕەتی و مەبەستی سەرەکی نێو گوتاری دەقەکانی ئەویش ئەوەیە (مێژووی ئێمە خەونێکی بێ کوردستانە).

لە شیعری (سەرەتای حەیرانی تەمەنمان) دەبێژێت **(مێژووی ئێمە تەرمێکی بێ گۆڕستانە. ئایەتێکی بێ قورئانە. بەڵێنێکی بێنیشانە. مێژووی ئێمە چەندین سەدەی فریودانە. مێژووی ئێمە هەر دۆڕانە. مێژووی ئێمە خەونێکی بێ کوردستانە)**. لێرەدا باس، باسی خودی (مێژوو) خۆی نییە، بەڵکوو مێژوو نیشانەیەکە بۆ فیکر و لێکدانەوە و تێڕوانین لەبارەی خودی کورد و کارەسات و سەرنەکەوتنەکانی. ئەو دەیەوێت نەخۆشی و نیشانەکانی دەردەکوردمان پێ بڵێت، کە ئێمە (خاکمان سەربەخۆ نییە، بەرنامە و دەقێکی پیرۆزمان نییە، بەڵێن شکێنین و فریوخواردووین، دۆڕانە خەونە، خەونێکی بێ کوردستان). ئەگەر لە ڕوانگەی پراگماتیکەوە شیکاری ئەم نیشانە سیمیۆلۆژییە فیکری و زیهنیانە بکەین، بۆمان دەردەکەوێت ئەو گوتارێکی ڕەخنەگرانەی ئاشکرای لە مێژوو، لە فیکری کوردی و لە کردەی دۆڕان و نەبوونی بەڵێن و خۆشباوەڕی و شکانی بەردەوام هەیە.

لە (داستانی شار)دا، کە ساڵی ١٩٥٨ نووسراوە و لە ساڵی ١٩٧٠ لە هاوکاری بڵاوکراوەتەوە شاعیر لەپەرەگرافێکدا دەڵێت:

هەتاکەی وابین؟

هەر لە خەوابین؟

........؟

.....؟

ئەمە دەقێکە دوو دێڕی پرسیارە و کارەکتەر و قسەکەر (ئێمە)ین. قسەکەر لەبارەی خۆیەوە لەبارەی (ئێمە)ی قسەکەرەوە دەدوێت. لە دوو دێڕی دووەمدا تەنیا (.....؟) بۆشایی و پرسیار. خوێنەر و وەرگر دەتوانێت بۆشاییەکانی بەپێی لێکدانەوە و بۆچوون و فیکر و تێڕوانین بە نیشانەیەک لە نیشانەکانی لێکدانەوەی خۆی پڕ بکاتەوە. دەکرێت وشەکە نیشانە بێت بۆ جوێن و خۆداشۆرین، بۆ ملکەچی و ژێردەستی، بۆ دواکەوتن و نەزانین... تاد. ئەمە توانایی بەهێزی شاعیرە ئەم دۆخەی خوڵقاندووە. ئەم بۆشاییە وا لە خوێنەری دەقەکە دەکات بیر بکاتەوە، بیرکردنەوەیەکی قووڵ و لە تەواوکردنی دەقەکەش بەشدار بێت. گوتارێکی بەرهەمهێناوە دەرفەتی بەرهەمهێنانەوەی گوتارەکە بە وەرگری دەقەکە دەبەخشێت. (لە خەودا بین) نیشانە نییە بۆ کردەی (نووستن)، بەڵکوو نیشانەیەکی هزری و فیکری و وێنەیەکی شیعرییە بۆ (دواکەوتن و ناهۆشیاری و پاشکەوتن و نەزانین و ژێردەستەیی و بێ فیکریی و کۆنەپەرستی.. تاد) خوێنەر بەپێی تێگەیشتن و لێکدانەوەکانی دەتوانێت نیشانە زمانی و فیکری و هزرییەکان بۆ وشەی (هەتا کەی لەخەوابین؟) بدۆزێتەوە. لەبیر نەکەین دەوروبەری وەرگریش وەک دەوروبەری نێرەر کاریگەریی لەسەر تێگەیشتن و شیکردنەوەی گوتار و پێکهاتەکانی و ئەو وشە و دەستەواژانە هەیە، کە لەنێو دەقدا بۆ مەبەستی جیاواز بەکارهێنراون.

شاعیر گیڤارانە بیر دەکاتەوە

لە زۆربەی شیعرەکانیدا شاعیر چەند دەستەواژەیەک بەکار دەهێنێت، کە بەکردەوە نیشانە و هێمای فیکری و کردەیین بۆ پاڵپشتیی بۆچوون و پشت بەستن بە بۆچوونەکانی گیڤارا لە خەبات و بەرەنگاربوونەوەی دوژمنی داگیرکەر. بە واتایەکی دیکە شیعرەکانی شاعیر هێما و نیشانەن بۆ خەباتی (پێشمەرگایەتی و تفەنگ و داستان و خۆڕاگری و سەنگەر و ڕزگاری نیشتمان.. تاد).

لە شیعری (وەرام)دا دەڵێت: **(ئەبێ زامی**

هێشتا زیندووی پێشمەرگەکان بکرێنەوە). لە شیعری (هەنگاوی گڕ)دا دەنووسێت: **(چۆن بتوانم زامەکانی خەمی دووریت ساڕێژکەم. ماچی لێوی نەورۆزی گڕ لە شەپۆلی خوێنا چێژکەم... گۆڕ چوارچێوەی تابلۆی وێنەی پەڵەیەکی خوێنی ئەوێ..)**. لە شیعری (هەڵویست)دا بۆ (گیانەکەی) دەڵێت: **(گەر دێر نەبێ بە سەنگەری پێشمەرگەی دەنگ. دەنگیش نەبێ بە تووڕەیی ژانی تفەنگ. یەک بەیەکیان گرێ ئەدەم ئەیانکەمە کڵافەی ئەڵقەی سێدارە و لە گەردنی خۆمی ئەخەم)**.

لە شیعری (چرپەی ژانێکی نوقمبوو) بە شێوەیەکی نیشانەئامێز واتا و مەبەست تێکەڵی یەکتر دەکات و لە وێنەیەکی شیعری جوان و پڕاوپڕ لە پرسیار و ئەگەر و گومان دەگاتە ئەوەی بڵێت: **(نەکەن نەکەن. پێشمەرگە هەناسەی چەک کەن. ئەو هەر دەنگە و نەکەن لافاوی هاواری هەڵبسێنن)**. ئەو زۆر لە بۆچوون و شیکردنەوە شیعرییەکانی بە نیشانەی (پێشمەرگە) و (تفەنگ) و (شۆڕش و داستان و نەورۆزی خەبات و شەهید و خوێن و گوللە و سەنگەر... تاد) دەبەستێتەوە. ئەو هەتا هەناسە بە (پێشمەرگە و هێمای تفەنگ) وەک نیشانەیەکی ژیان و مانەوە و بەردەوامی و تووڕەیی و تۆڵە وەسف دەکات.

لە باسی (ڕاپەڕین) هێما و نیشانە سیمیۆلۆژییەکانی واتا لە گوتاری شیعردا وا نمایش کراوە و ئەرکەکانی ڕادەپەڕێنێت، هێندە ناسکە هیچ هەست ناکەیت باسی (تفەنگ) دەکات، هێندە خۆشەویستانەیە هیچ لەوە ناچێت نیشانەکانی (تفەنگ)ێکی ئاسنینی پۆڵایینی ڕەقوتەق و (ئاگر و بکوژ و خوێن)ی وەک تفەنگی لەخۆ گرتبێت، کە دەڵێت:

ئەم جارەیان
تفەنگ بەخۆی چووە سەرشان
جۆگەی هاوار
بەتەوژم ڕژایە نێو گەرووی تینوو
بۆ یەکەم جار
وڵاتی ترس ئاوا هەڵچوو.

گوتارەکە لە ڕووی واتاوە هێندە تەڕ و ئاودارە، تەنیا تینووەکانی ئازادی، چەوساوە و ئازار چەشتووانی نێو شۆڕش و قوربانییەکان دەزانن ئەمە چ واتا و هەست و نەستێکی دەروونی و فیکری و چ وێنەیەکی جوانی شیعری لەخۆگرتووە. جەلالی میرزا کەریم لە یەکەم شیعرییەوە تا دوا شیعری نێو کۆی ئەم دیوانە شیعرییەی کە سەرجەم شیعرەکانی لەخۆ گرتووە هەستێکی (گیڤارانە)ی هەیە، وێنەکانی شیعر هەمووی، یان چەک لەشانن، یان بیریان لەچەک و سەنگەرە، یان گەرەکیانە بیر لە بیرێکی نوێی چەک و سەنگەر بکەنەوە. ئەو ڕزگاری و ئازادی لە (چەک و سەنگەر و بەرەنگاربوونەوەی شۆڕشگێڕانە) گیڤارانەدا دەبینێت، بۆیە لە ڕاپەڕینیشدا لەبیری نەکردووە، کە (چەک خۆیان چوونەتە سەرشان)، بێ ئەوەی شان بیریان لە تفەنگ کردبێتەوە.

تا دەگاتە ئەوەی جارێکی دیکە لە درێژەی ئەم شیعرە درێژەدا دەبێژێت **(ئاخ پێشمەرگە. پاش کارەسات لەگەڵمان بە! لەناو ئۆردووگای دڵماندا بە! چەک دامەنێ. خۆت ڕاومەنێ.......)**. ئەمە ئەوەمان بۆ دەردەخات نیشانەکانی نێو دەقەکە بریتین لە گوتارێکی ڕاشکاوانەی ڕاستەوخۆ لەبارەی (پێشمەرگە) و (خەباتی چەکدارانەی شۆڕشگێڕ). ئەو هەموو ئاییندەیەک و خۆپارێزی و سەرکەوتن و بەردەوامییەک لە بوونی (پێشمەرگە)دا دەبینێت و داوای لێ دەکات

(چـەک دانەنێـت). ئـەو هەمیشـە و بـۆ هەمیشـە لەگـەڵ (پێشـمەرگە) دەدوێـت و پێشـمەرگە بـە (هەناسـەی تفەنـگ) ناودەبـات.

لە (خوێننامــەی دڵدارێکـی تینــوو)دا دەبێژێـت: **(بەگوێی مەم و زینی باوەشی گەرمی پێشـمەرگەی دڵی سـەنگەری خوێنینی شۆڕشـەکەما ئەتەقێنێ)**، یـان ڕاشـکاوانە وەک نیشـانەیەکی ڕاسـتینە لەپێنـاو دروسـتکردنی نیشـانەیەکی خەیاڵـی، لێکچوانـدن، مەبەسـت و بەدیهێنانـی گوتارێکـی شـیعری لـە دەقێکـی پـڕ لـە واتـا و هەڵچـوون و ئارامـی و تێڕامـان و لێکدانـەوە و پێشـهات و وێناکردنـدا لەبارەی (گیڤـارا)وە دەڵێـت: **(گیانە ئەمڕۆ من و دڵدارێکـی هـەر وەک خـۆم ڕەنجـەڕۆ باسـی مەرگـی دوا گولـلەی گیڤـارای ئـەم کوردسـتانەمان ئەکـرد، باسـی چرای ڕێـی بێ بەرگـی درەختـی شۆڕشـمان ئەکـرد...)**.

ئـەو (دڵدارێکـی ڕەنجەڕۆ)یـە، (بـێ ئـاکام و ڕەنجکێشـی پـڕ کێشـە و ئـازارە)، بـەڵام ئـەو دڵداری ئەشق نییـە، ئەو دڵـداری شۆڕشـە. لێرەدا هەقیقەتـی دڵـدار بـۆ هەقیقەتێکـی جیاواز لەخـۆی دەگۆڕێـت، ئـەو گوتـاری (خـودی و زمـان و وێنە و گوتـاری مـن) لـە دەقـی شیعرەکانیدا لـە زمانێکـی خـودی و گوتارێکـی خـودی، دەگـۆڕێت بۆ دۆخێکـی گشـتی. ئـەو زۆر لـە فیکـر و بۆچـوون و دۆخـە مرۆییەکانـی خۆشـی بـە (شـۆڕش و تفەنـگ و ئاگـر و خوێـن و نـەورۆز و یاخیبوونـەوە) دەبەسـتێتەوە، تەنیـا ئـازار و دووری و ئاوارەیـی و پەناهەندەیـی خۆشـی هـەر بـە (شـۆڕش و شـاخ و پێشـمەرگە و بیـر و کـرداری نـوێ) تیمـار دەکات.

ئـەو هـەر بـە زمـان و تەکنیکـی ڕوانگـە و فیکـر و بیـری ڕوانگـە دەنووسـێت، ئـەو بـە پێکهاتـە فیکرییـەکان و گوتـاری هەمـان ئاراسـتەی ڕوانگـە دەنووسـێت، پێـم وایـە هەندێـک لەو دەسـتەواژانەی ئـەو بـە کاری هێنـاون، دواتـر هەندێـک شـاعیر بەکاریـان دەهێننـەوە.

پوختەی لێکدانەوەی نیشانەکانی نێو شیعری جەلالی میرزا کەریم

پوختـەی ئـەو شـتانەی پێوسـتە لەنێـو نیشـانە سـیمیۆلۆژییەکانی گوتـاری شـیعری ئـەم شـاعیرە ئاماژەیـان پـێ بکـەم بـە پوختـی و چـڕی و پـڕی ئەمانـەن:

- زمانـی نووسـین و زاراوە و ئـەو کەرەسـتانەی لـە سـەردەمی ڕوانگـە بـەکاری هێنـاون، دەکرێـت بڵێیـن هەمـان ستراتیژی بەرهەمهێنانـی بەردەوامی گوتـاری دەقـە شـیعرییەکانیەتی، هەرچەنـدە (سـەباح ڕەنجـدەر) پێـی وایـە سـەردەمی ڕوانگـە سـەردەمی گەشـی ئـەون، مـن پێـم وایـە درێـژەی بـەم شـێواز و هەسـتە داوە.
- گوتاری شیعری یەکسان و هاوسەنگە بەخودی دەقەکـە. شـێوازێکی ڕاشـکاو و ڕاسـتەوخۆیە، لـە هەمـان کاتـدا لەپێنـاو دروسـتکردنی وێنـەی شـیعری پەنـای وەبـەر شـێوازی ناڕاسـتەوخۆ لـە بەرهەمهێنانـی گوتـار بـردووە.
- هەندێـک دەسـتەواژە و وشـە و گوتـن ئـەو بـەکاری هێنـاون، دواتـر لای هەندێـک شـاعیری دیکـە دووبـارە کراونەتـەوە. لەوانـە (جانتـای سـەفەر). (خوێننامـەی دڵدارێکی تینـوو). (گیڤارا و ناوەکانـی دیکـە) (پرچـی خۆشەویسـتەکەی) و (شـۆڕش).. تـاد.
- بـە جۆرێـک کـە دوور نییـە هەمـان هەسـت و گوزارشـت و مەبەسـت لای هەندێکـی دیکـە بـەم شێوەیە دووبـارە بووبنـەوە، کـە دەڵێـت: **(گیانـە کاتـێ چەپکـە گوڵـی ڕەنگاوڕەنگـت پێشـکەش ئەکـەم گۆڕسـتانی شـەهیدانم ببێتـە باخێکـی بەریـن کاتـێ شـیعرت پیـا هەڵئـەدەم وشـەکانم**

لەگەڵ تەقەی گوللەی پێشمەرگەدا بژین ئەوسا گیانە، ماچت ئەکەم لەدێرپێکا. هەزاران جار باست ئەکەم ماچت ئەکەم)، بەشێوەیەک ئەو هەموو شتێک دەخاتە دوای سەرکەوتن و تەنیا (ماچ)ی دڵدارەکەشی دوای سەرکەوتنی شۆڕش و پێشمەرگە دەبێت.

- گیانێکی گیڤارایانە لەنێو گوتاری شیعرەکانیدا هەیە. بەو واتایەی ئەو هەموو شتێک و مەبەستێک و هەنگاوێک لە (تفەنگ و خەبات و سەنگەر و شۆڕش و خوێن)دا دەبینێت. لە زۆربەی شیعرەکانی و لە قۆناغە جیاکانی ئەزموونی شیعردا ئەم کەرەستانە وەک (ستراتیژ) بۆ بەرهەمهێنانی دەق و گوتار بەکارهێناوە. ئەو شیعری خۆی و هەڵوێست و بیری سیاسی و تێڕوانینی فیکری لەنێو گوتاری شیعریدا بەرجەستە کردووە و تەنیا (ئاڵا)ش لە نیشانە و هێمای ئاگردا وەسف دەکات، کە دەڵێت: (ئاڵای ئاگر هەڵنەکراوە). بەواتای شۆڕشگێڕی و وەک نیشانەیەک لەنێو نیشانەیەکی دیکەدا گوزارشت لە گوتاری (ئاگر) دەکات. بەمەبەستی (ڕووناکی، بەئاگاهاتنەوە، زەردەشتی، شۆڕشگێڕ، گەرموگوڕی، خەبات... تاد). ئەگەر نا لەڕووی کردەییەوە (ئاڵا) بە (ئاگر) دەسووتێت و لەناو دەچێت و وەک جەستە و شوێن هیچ شوێنێکی نامێنێت.

- شاعیر لەنێو گوتاردا پشت بە تەنیا یەک (قسەکەر و گوتیار و ئاخێوەر) و (وەرگر و گوێگر)ی نەبەستووە، بەڵکوو فرە کارەکتەری و فرە قسەکەری هەیە. لەکاتێکدا بەپێی شیکاری زانستی زمان پێیان وایە لە گوتاردا (قسەکەر و گوێگر) هەن. بۆ نموونە لە (خولیای داستانی مەرگی زەردەشتدا) قسەکەر (من)ـە، دواتر دەبێتە (ئێمە) و گوێگر و قسە بۆ کراو بریتییە لە (ئەو). (شتی قسە لەبارەوە کراو) بریتییە لە (ناوونیشان، چیرۆک، مێژوو، شارەکان، کوشتنی زەردەشت، نەء، خەون، خەو، کوردستان، بیر و ڕێگا، چەک). بێگومان کەرەستە بەکارهێنراوەکانی نێو ئەم دەقە لە شوێن و کات و کەلوپەل و بیرۆکە و وێنەکردن و شتی ماددی و ڕوحی، شتی هەستپێکراو و ڕاستەقینە و شتی بەرجەستە نەکراو و خەیاڵی زۆرن. پەیامەکەی بریتییە لە (بیر و ڕێگا و پردی خوێن و پشکۆی وشەی چەک). (ئەو) باسی (خۆی و ئەو) دەکات، کە دەڵێت (گیانە واتە (تۆ) گوێت لێم بێت. (من و دڵدارێکی هەر وەک خۆم ڕەنجەڕۆ). خۆی بە شێوەیەک بەراورد دەکات کە ناگاتە ئەو پێشمەرگەیەی لە هەراجخانەی ئاشتییا ئاڵای خوێن ئەچەقێنێ، لە کاتێکدا ئەو باسی خۆی دەکات، بەڵام بەگێڕانەوەی چیرۆکی مەردایەتی پێشمەرگەیەک سەرنجی خوێنەر بۆ هەڵوێست و کەس و شوێن و بابەتێکی دیکە دەبات.

- لە گێڕانەوەدا فرە بابەت و چیرۆک و بەسەرهاتە. فرە کات و شوێن و کەسایەتییە، ئەو وەک ئەوەی ڕۆمانێک بنووسێت، لە وشەیەک و نیشانەیەکی سیمیۆلۆژی و شوێنێک و کارەکتەرێک و چیرۆکێکدا گوتارە دەقێکی زیندوومان بۆ دروست دەکات. ئەو لە دەقەکانیدا نایەوێت لە یەک گۆشەنیگا و لە یەک بابەت بدوێت، بۆیە وەک (ڕۆمانە شیعر) سوودی لە فرە بابەتی و فرە دەنگی و فرە ڕووداو و چیرۆک و گێڕانەوە و بەشداری جیاوازیی دەنگەکان کردووە. لە گێڕانەوەی نێو گوتارە شیعرەییەکانیدا بە شێوەیەکی هۆرمۆنیی وشە و دەنگ و هەڵچوون و داچوونی دەروونی دروست کردووە، مرۆڤ ناتوانێت لە خوێندنەوەی

بەدەنگ هەست بەم شێوە سمفۆنیا و ئاوازە چڕ و بەرزبوونەوەیە نەکات، کە وشەکان و ئاوازەکانیان لەگەڵ خۆیاندا دەتبەن.

- لە گێڕانەوە و بیناکردنی دەقدا لە تەک دووبارەکردنەوەی وشەی پێشمەرگە لە زۆربەی دەقەکاندا بەکارهێنراوە و لە هەر شوێنێکیشدا هەڵگری پەیامە گوتارێکی جیاوازی نوێیە. ئەو پشت بەگفتوگۆ و دوان و پرسیار و قسە بۆ کردن و وروژاندن، ئەوجا گوێگرتن لە وەڵامی گوێگرەکانی وێنە شیعرییەکانی بیناکردووە. دەنووسێت (**گیانە بۆ وەڵام. بۆ ئەنجام، بەسەر کێوی فەرهەنگی زمانەوانییا هەڵگەڕام. بەناو دەریای ئینسکلۆپیدیای ژیانی دڵدارانی تـرا گەڕام لە داستانی مەم و زینا گەڕام گەڕام. نەخۆم نە تۆ. نە نیگای بانگەوازێکی پڕ شکۆ. کەسم نەدی. ئەزانی بۆ کەسم نەدی؟ چونکە هێشتا، چرای وشەی خۆشەویستی لای ئێمە هەڵنەگیرساوە**). دەتوانم بڵێم لەڕووی پراگماتیکییەوە دەتوانرێت دەقەکان لە بوار و دەوروبەر و هێز و دەربڕین و پرسیار و هۆشیاری و وروژاندن و فەرمان و ئاگاداری و گفتوگۆ و سەرنجڕاکێشان و هاندان و بڕیاردا... تاد شی بکرێنەوە، ئەمەش کاتێک و وزەیەکی زۆری پێویستە.

- خاوەنی گوتارێکی یاخییە، لەم یاخیبوونەدا ڕاشکاوانە (نەء) بە فەلسەفە و نیشانەی فیکرێکی قووڵتر دەبەستێتەوە لەوەی ئێمە لە ژیانی ئاسایی ڕۆژانەماندا بەکاری دەهێنین. ئەو دەڵێت: (**یەکەم وشە، نەء، سەرەتا کە زەردەشت بوو بۆچی کوژرا دوا بەدوای ئەو مۆرانەی خەو لە لاشەمان وروژێنرا...**). ئەو (نەء) وەک ڕەتکردنەوە و یاخیبوونێکی دابڕاو لە فیکر و لێکدانەوە بەکار ناهێنێت. ئەم (نەء)ـە نیشانەیەکی هۆشیارانەی یاخیبوونە، ڕاستکردنەوەیە، بیرە ڕێگایەکە بۆ دەرخستنی (بۆچی و وروژێنرا) بەکارهێنراوە. هێندە یاخییە لەپێناو نەهێشتنی یاخییە قەدەغەکراوە سەرکوتکراوە چەوسێنراوەکان شیعر دەنووسێت و دەڵێت (پشکۆی وشەی چەک هەڵڕێژن). لەبیری نەکەین هەموو نوێبوونەوەیەک یاخیبوونە. شاعیر لەپێناو بەدیهێنانی گوتاری نوێ دەبێت یاخی بێت و بیر لە گوتن و دەربڕین و تەکنیک و پەیام و کەرەستەی نوێ بکاتەوە. هەر نوێیەکیش بەدەرچوون لە یاسا و نەریتە کۆنە چەسپیوە باوەکان دادەنرێت، بۆیە ڕەخنەش لە جیاتی شیکردنەوەی گوتاری دەق، هەندێک جار دەچێتە خانەی دژایەتی و پەراوێزخستنی کۆششە نوێیەکە و دژایەتی بیرکردنەوە لەبیری نوێ و کاری نوێ. کە ئەمە پەیام و گوتاری سەرەکی (جەلالی میرزا کەریم)ـە.

- شیعری نوێ، دەق و گوتاری نوێ لە تەک ئەوەی باسی هەموو شتێکی ژیان بەکراوەیی و ڕاشکاوانە دەکەن، زمانێکی گوزارشت ئامێز و نیشانە و هێما و ڕەمز بەکاردەهێنێت. گوتار لە کردەوەدا ڕاپەڕاندنی هەندێک کردەی واقیعییە، کە خەیاڵیش دەگۆڕێت و دەیکاتە واقیعێکی بیرلێکراوە. شیعرەکانی ئەم شاعیرە باسی هەموو شتێک دەکەن، کەرەستە و پەیام و گوتارەکەی هەموو شتێکی ژیان دەگرنەوە.

- ئەو لە زۆر لە شیعرەکانیدا، یان لەگوتاری شیعردا بەتایبەت باسی (شار) دەکات، خوێنەر هەست دەکات و گریمانەی ئەوە دەکات، کە باسی پێکهاتەی شار و شەقام و بیناسازی و ناو و شوێن و سیمیۆلۆژیا و هێما و نیشانەکانی نێو شار و ڕەنگ و جووڵە و شێوەی مرۆڤەکان و پێکهاتە چینایەتی و کولتوورییەکان بکات،

کەچی شاعیر باسی ئازار و هەست و کاردانەوە و شۆڕش و داستان و شەهیدبوون دەکات. ئەو لە ئەمەریکا ژیاوە و شاری تەواوی لەم وڵاتەدا بە هەموو ڕەهەندەکانییەوە بینیوە، کە هەیە، کەچی هیچ هەستێک، وێنەیەک لەبارەی شار نەبووەتە شیعر، لە بارەی شاریش لە کوردستاندا تەنیا باسی هەستی شۆڕشگێڕانە لەنێو شار کراوە، نەک نیشانە و سیما و هێما و پێکهاتەی شار.

- ئەم شاعیرە لە ١٩٥٨ەوە تا ئەو کاتەی کۆچی دوایی دەکات شیعری نووسیوە و بڵاو کردووەتەوە، کەچی ژمارەی شیعرەکانی بەراورد بە تەمەنی شیعریی زۆر نین. لێرەدا پرسیاری من ئەوەیە: ئایا شاعیر بەڕاستی هەر ئەم ژمارە شیعرەی نووسیوە، یان شیعری دیکەی نووسیوە و دواتر کە پێیاندا چووەتەوە، لێیان ڕازی نەبووە و بە شیعری نەزانیون، دڕاندوونی و خۆی بەخاوەنیان نەزانیوە و بە شیعری دانەناون؟ هەرچییەک بێت ئەو تەنیا دەقی شیعری بە شیعر زانیوە، ڕەنگە لەبەر ئەوە بووبێت، ژمارەی شیعری لا گرنگ نەبووبێت، بەقەد ئەوەی دەقی شیعری و جۆری گوتاری شیعرەکەی لا پەسند بووە.

- (خەون و خەو) بابەتێکی دیکەیە، پێم وایە شاعیر خەونی زۆر و گەورە و شۆڕشگێڕانەی هەبووە، (خەونەکانی) بەلای منەوە بریتین لە (بیر و فیکر و ڕامان و هەڵوێستە دەروونی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئەخلاقییەکانی و سەنگەر و ئاوارەیی و ڕاپەڕین و شکۆی پێشمەرگە و تفەنگ و خوێن) و (خەو)یش بریتییە لە سیمیۆلۆژیا (شوێن). شوێنێک کە خەونی تێدا دەبینێت، شوێنێک وەک خاک، شوێنێک وەک جەستە و شوێنێک وەک بیرکردنەوە. شاعیر خەونێکی بێ خەو بووە. ئەو خاوەنی گوتارێکی شۆڕشگێڕانە بووە، بێ ئەوەی نیشتمانی هەبێت. تا دەڵێت (**دەسا تووخوا ئەی پێشمەرگە! کوردستانت ئیمشەو لەشی بێ ڕایەخە، تکایە گیانتی بۆ ڕاخە**). لە (شەو)دا خەوتن هەیە، ڕایەخی بۆ ڕاخە، واتە دەخەوێت، بۆیە دەڵێت خەوەکەی شوێنی نییە. ڕوحتی بۆ ڕاخە. (خەونەکەشی کوردستانە) لەبارەی (خەون) دەڵێت: (هەتا خەونی پەپوولەی وشەش نەیپرسی بۆ کێ نووسرا) و (خەون بە پەپوولە و وشە و نووسینەوە دەبەستێتەوە) و (خەو)یش بە (مۆرانە و لاشە و ورووژێنران)ەوە دەبەستێتەوە.

سەرچاوە:

* سلطان الزغول، تحليل الخطاب الشعري.. جريدة الرأي، ١٣-٧-٢٠٠٧.

* عبدالواحد المرابط، السيمياء العامة وسيمياء الأدب، من أجل تصور شامل، منشورات الاختلاف، الجزائر، طبعة ١، ٢٠١٠.

* دانيال تشاندلر، أسس السيميائية، ترجمة هلال وهبة، مركز دراسات الوحدة العربية، طبعة ١، بيرتو، ٢٠٠٨.

* عبدالسلام المساوي، البنيات الدالة في شعر أمل دنقل، منشوارت اتحاد الادباء والكتاب العرب، دمشق، ١٩٩٤.

* عبدالله الغذامي، ثقافة الاسئلة، مقالات فى النقد والنظرية، النادي الأدبي، جدة، طبعة، ١ ١٩٩٢.

* دیوانی جەلالی میرزا کەریم، چاپی یەکەم، ٢٠٢٣، کۆکردنەوەی سەباح ڕەنجدەر.